

Η ΣΠΟΥΔΑΙΟΤΗΤΑ ΤΗΣ ΟΡΘΟΔΟΞΗΣ ΣΥΜΒΟΛΗΣ ΣΤΟ ΠΑΓΚΟΣΜΙΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟ ΕΚΚΛΗΣΙΩΝ

Dr. Konrad Raiser
Γενικός Γραμματέας του ΠΣΕ

Είναι η δεύτερη φορά που προσκαλούμαι να δώσω δημόσια διάλεξη στη Θεσσαλονίκη και είμαι ειλικρινά ευγνώμων για την παρούσα πρόσκληση. Η πρώτη φορά ήταν κατά την έναρξη της θητείας μου ως Γενικού Γραμματέα του ΠΣΕ στα πλαίσια της επίσημης επίσκεψής μου στην Εκκλησία της Ελλάδος. Σήμερα, σχεδόν δέκα έτη αργότερα, είμαι στους τελευταίους μήνες της υπηρεσίας μου σε αυτήν την ειδική αποστολή. Έχουμε περάσει μια κρίσιμη φάση στις σχέσεις των Ορθόδοξων εκκλησιών και του Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών κατά τη διάρκεια αυτών των τελευταίων πέντε ετών. Πριν πέντε χρόνια πραγματοποιήθηκε στη Θεσσαλονίκη πανορθόδοξη συνδιάσκεψη, όπου διατυπώθηκε μια ισχυρή πρόκληση στο ΠΣΕ από την πλευρά των Ορθόδοξων εκκλησιών. Το ΠΣΕ στη Γενική Συνέλευσή του στη Χαράρε, ανταποκρίθηκε στην πρόκληση με την ίδρυση της «Ειδικής Επιτροπής για την ορθόδοξη συμμετοχή στο ΠΣΕ». Πέρυσι, η Ειδική Επιτροπή παρουσίασε την έκθεσή της στην Κεντρική Επιτροπή του ΠΣΕ, και έχουμε τώρα εισέλθει στην περίοδο εφαρμογής των αποφάσεων που η Κεντρική Επιτροπή πήρε ανταποκρινόμενη στις προτάσεις της Ειδικής Επιτροπής. Αποτελεί πεποίθησή μου ότι η Ειδική Επιτροπή μας έχει προσφέρει την ευκαιρία να μετασχηματίσουμε την πρόκληση σε μια νέα και εποικοδομητική φάση της Ορθόδοξης συμμετοχής στο ΠΣΕ. Μπροστά, λοιπόν, σε αυτή την κατάσταση δέχτηκα τη διατύπωση του θέματος που μου προτάθηκε για τη διάλεξή μου.

Όταν άρχισα να προετοιμάζω αυτή την διάλεξη, αναρωτήθηκα μήπως ίσως είχα συμφωνήσει με το θέμα πάρα πολύ γρήγορα. Το 1959, ο Αρχιεπίσκοπος Ιάκωβος, που έγινε έπειτα ένας από τους Προέδρους του ΠΣΕ, κλήθηκε να δώσει μια διάλεξη με τίτλο «Η Συμβολή της Ανατολικής Ορθοδοξίας στην Οικουμενική Κίνηση». Συμμερίζομαι τα συναισθήματα που εξέφρασε στην αρχή της διάλεξής του:

«Όποιος πρότεινε ότι αυτό το θέμα πρέπει να ανατεθεί σε μένα δεν είναι φίλος μου, δεδομένου ότι βρίσκομαι στη δύσκολη θέση να αναλύσω ένα θέμα που κανένας ορθόδοξος δεν μπορεί να χειριστεί με απόλυτη αντικειμενικότητα. Εντούτοις, δεδομένου ότι δέχτηκα να μιλήσω γι' αυτό το θέμα, ο εμπνευστής του τίτλου μπορεί να χαλαρώσει, καθώς η ευθύνη είναι τώρα όλη δική μου. Θα καταβάλω κάθε δυνατή προσπάθεια, επομένως, να είμαι όσο το δυνατόν θετικός, ακριβής και αντικειμενικός».⁽¹⁾

Εάν ήδη για έναν Ορθόδοξο οικουμενικό ηγέτη του αναστήματος του Αρχιεπισκόπου Ιακώβου ήταν μια δύσκολη υπόθεση να μιλήσει θετικά και αντικειμενικά για τη συμβολή της Ανατολικής Ορθοδοξίας στην οικουμενική κίνηση, πόσος δυσκολότερος είναι αυτός ο στόχος για κάποιο σαν εμένα που, αν και έχω βιώσει ενεργά την ορθόδοξη συμμετοχή στο ΠΣΕ, δεν μπορώ να υποστηρίξω ότι είμαι σε θέση να πλησιάσω το θέμα με απόλυτη αντικειμενικότητα. Ως γενικός γραμματέας, εντούτοις, όπως και ο Αρχιεπίσκοπος Ιάκωβος, «θα καταβάλω κάθε προσπάθεια... να είμαι όσο το δυνατόν θετικός, ακριβής και αντικειμενικός».

1. Οποιαδήποτε σκέψη για τη σημασία της ορθόδοξης συμβολής στο ΠΣΕ πρέπει να αρχίσει με τη θεμελιώδη απόφαση εκ μέρους των Ορθόδοξων εκκλησιών να αναλάβουν ηγετικό ρόλο στη μορφοποίηση της σύγχρονης οικουμενικής κίνησης. Όταν ο Δρ Willem A. Visser 't Hooft έκανε τον απολογισμό του στο έργο του "The Genesis and Formation of the World Council of Churches" (Η γένεση και η δημιουργία του Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών, 1982), άρχισε με μια ανάλυση της σημαντικής εγκυκλίου που εκδόθηκε από την Ιερά Σύνοδο του Οικουμενικού Πατριαρχείου Κωνσταντινουπόλεως το 1920 «Προς τας απανταχού Εκκλησίας του Χριστού». Αυτή η εγκύκλιος έχει παραμείνει πράγματι ένα από τα θεμελιώδη κείμενα της οικουμενικής κίνησης, και του Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών ειδικότερα, επειδή σ' αυτήν διατυπώθηκε για πρώτη φορά η πρόταση να ιδρυθεί μια «ένωση (κοινωνία) εκκλησιών». Όπως ξέρουμε, χρειάστηκε περισσότερο από ένα τετάρτο του αιώνα έως ότου κατέστη δυνατή η ίδρυση του Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών, και ο κύριος ρόλος των Ορθόδοξων εκκλησιών στη διαμόρφωση αυτού του Συμβουλίου παρέμεινε μια πρωτοβουλία που συναντήθηκε με επιφύλαξη και ακόμη και αντίσταση σε πολλές από τις Ορθόδοξες εκκλησίες. Είναι πολύ σημαντικό να θυμίσουμε τα επιχειρήματα που διατυπώνει ένας από τους διαπρεπείς Ορθόδοξους οικουμενικούς πρωτοπόρους, τον π. Γεώργιο Φλωρόφσκυ, όταν έγραφε για την «Ορθόδοξη Συμβολή στην Οικουμενική Κίνηση» ένα έτος μετά από τη Συνέλευση του Άμστερνταμ: «Αντιλαμβάνομαι την πράξη της συμμετοχής στην οικουμενική κίνηση σαν μια πράξη

συμμετοχής σε οικουμενικό διάλογο ή συνέδριο, και θεωρώ μια τέτοια συμμετοχή όχι μόνο επιτρεπτή και δυνατή για όλους τους Ορθοδόξους, αλλά επιπλέον ως άμεση υποχρέωση που προέρχεται από την ίδια την ουσία της Ορθόδοξης αυτοσυνειδησίας». Και συνεχίζει λέγοντας: «Η πίστη στο Χριστό ως Θεό και λυτρωτή ενώνει αληθινά εκείνους που την κατέχουν και την ομολογούν· το κάνει αυτό κατά έναν ψυχολογικό τρόπο, αλλά και βαθύτερα με τρόπο που υπερβαίνει την ψυχολογία και είναι κάτι που δεν μπορεί να κατανοηθεί. Δεν μπορούμε να εκφράσουμε αυτήν την ενότητα με μια ενιαία λογική και επαρκή διατύπωση· αυτό καθαυτό το γεγονός της ενότητας δεν επιδέχεται αμφιβολία και διαμαρτυρία».(2)

Σχεδόν τριάντα χρόνια αργότερα, μια διορθόδοξη συνδιάσκεψη στη μονή του New Valamo στη Φινλανδία συζητά για «την οικουμενική φύση της ορθόδοξης μαρτυρίας». Στην έκθεσή της η συνδιάσκεψη έλεγε τα εξής:

«Αρχικά πρέπει να τονιστεί ότι η συμμετοχή των Ορθοδόξων στην οικουμενική κίνηση σήμερα δεν είναι, σε γενικές γραμμές, μια επανάσταση στην ιστορία της Ορθοδοξίας, αλλά είναι μια φυσική συνέπεια της σταθερής προσευχής της Εκκλησίας «υπέρ της των πάντων ενώσεως». Αποτελεί μια άλλη προσπάθεια, όπως εκείνη που γινόταν στην εποχή των Πατέρων, για να εφαρμόσουμε την αποστολική πίστη στις νέες ιστορικές καταστάσεις και τις υπαρξιακές απαιτήσεις. Αυτό που είναι από μία άποψη νέο σήμερα, είναι το γεγονός ότι αυτή η προσπάθεια γίνεται από κοινού με άλλους χριστιανούς, με τους οποίους δεν υπάρχει ακόμα πλήρης ενότητα. Σ' αυτό το σημείο είναι που προκύπτουν οι δυσκολίες, αλλά ακριβώς εδώ υπάρχουν επίσης και πολλά σημεία πραγματικής ελπίδας για την ανάπτυξη κοινότητας, την κατανόηση και τη συνεργασία».(3)

Δέκα χρόνια αργότερα, η Γ΄ Προσυνοδική Πανορθόδοξη Συνδιάσκεψη εξέδωσε την απόφασή της σχετικά με την «Ορθόδοξη Εκκλησία και την Οικουμενική Κίνηση». Η συνδιάσκεψη δήλωνε με επίσημο και κατηγορηματικό τρόπο:

«Η Ορθόδοξη Εκκλησία, με τη βαθιά της πεποίθηση και την εκκλησιαστική της αυτοσυνειδησία ότι αποτελεί τον φορέα και δίνει την μαρτυρία της πίστεως και της παραδόσεως της Μίας, Αγίας, Καθολικής και Αποστολικής Εκκλησίας, πιστεύει ακράδαντα ότι κατέχει κεντρική θέση στην υπόθεση της προώθησης της ενότητας των Χριστιανών μέσα στο σύγχρονο κόσμο... Η Ορθόδοξη Εκκλησία, που αδιαλείπτως προσεύχεται «υπέρ της των πάντων ενώσεως», μετείχε στην Οικουμενική Κίνηση από την πρώτη στιγμή της εμφάνισής της και συντέλεσε στη διάλπση και περαιτέρω εξέλιξή της. Άλλωστε η Ορθόδοξη Εκκλησία, εξαιτίας του οικουμενικού πνεύματος που τη διακρίνει, κατά τη διάρκεια της ιστορίας, πάντοτε αγωνίστηκε για την αποκατάσταση της χριστιανικής ενότητας. Γι' αυτό και η ορθόδοξη συμμετοχή στην Οικουμενική Κίνηση δεν είναι καθόλου ξένη προς τη φύση και την ιστορία της Ορθό

δοξης Εκκλησίας, αλλά αποτελεί συνεπή έκφραση της αποστολικής πίστεως μέσα σε νέες ιστορικές συνθήκες και την αντιμετώπιση νέων υπαρξιακών αιτημάτων».(4)

Αυτή η συνεπής έκφραση της ορθόδοξης δέσμευσης για την οικουμενική κοινότητα των εκκλησιών, που έχει επιβεβαιωθεί σε απάντηση στα ερωτήματα και μερικές φορές τη σκληρή κριτική εκ των έδων, είναι ίσως η σημαντικότερη ορθόδοξη συμβολή στο ΠΣΕ. Λίγες άλλες εκκλησίες-μέλη του Συμβουλίου υπήρξαν τόσο ξεκάθαρες όσον αφορά τους θεμελιώδεις θεολογικούς λόγους για τη συμμετοχή τους σ' αυτό.

2. Πρέπει, εντούτοις, ευθύς αμέσως να αναγνωριστεί, ότι οι θεολογικές και ειδικότερα οι εκκλησιολογικές πεποιθήσεις, στις οποίες είναι βασισμένη η ορθόδοξη συμμετοχή στο ΠΣΕ τέθηκαν επανειλημμένα σε δοκιμασία. Η πρώτη περίπτωση ήταν κατά τη συζήτηση της Κεντρικής Επιτροπής του ΠΣΕ στο Τορόντο το 1950 σχετικά με τη διατύπωση της βασικής πολιτικής σχετικά με την «Εκκλησία, τις εκκλησίες, και το Παγκόσμιο Συμβούλιο των Εκκλησιών». Η δήλωση είχε προετοιμαστεί προκειμένου να απαντήσει στα ερωτήματα και στις ανησυχίες σχετικά με "την εκκλησιολογική σημασία του Παγκοσμίου Συμβουλίου Εκκλησιών". Στο βιβλίο του *The Genesis and Formation of the World Council of Churches* (Η γένεση και ο σχηματισμός του Παγκοσμίου Συμβουλίου Εκκλησιών), ο πρώτος γενικός γραμματέας του ΠΣΕ, ο Δρ Visser 't Hooft, περιγράφει τις συζητήσεις που κατέληξαν στη διατύπωση της δήλωσης και τη συζήτηση της ίδιας της Κεντρικής Επιτροπής. Από συνομιλίες που είχε κάνει τόσο με Ρωμαιοκαθολικούς όσο και με Ορθοδόξους συνεργάτες, ο Δρ Visser 't Hooft είχε αντιληφθεί την αμφιλεγόμενη θέση του Συμβουλίου από την προοπτική της καθολικής και της ορθόδοξης εκκλησιολογίας. Στην προσχέδια δήλωση, είχε προτείνει τη διατύπωση "το Παγκόσμιο Συμβούλιο υπάρχει προκειμένου να ασχοληθεί με έναν προσωρινό τρόπο με μια ανώμαλη κατάσταση". Αυτή η περιγραφική διατύπωση επικρίθηκε αισθητά από εκείνους που θεώρησαν το

σχηματισμό του Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών ως οριστικό βήμα για την αποκατάσταση της κοινωνίας μεταξύ των εκκλησιών. Αλλά η συζήτηση έγινε ακόμη πιο έντονη γύρω από το θέμα της αμοιβαίας αναγνώρισης των εκκλησιών που συμμετέχουν στην κοινωνία του ΠΣΕ. Η προσχέδια δήλωση περιελάμβανε την ακόλουθη πρόταση: «Οι εκκλησίες-μέλη δεν αναγνωρίζουν απαραίτητως η μια την άλλη ως αληθινές, υγιείς ή πλήρεις εκκλησίες, αλλά εξετάζουν τη σχέση των άλλων εκκλησιών προς την Una Sancta ως ζήτημα για την αμοιβαία αναγνώριση». Αυτή η διατύπωση επικρίθηκε έντονα λόγω του ότι δεν μπορούσε κανείς να μιλάει για το Συμβούλιο ως κοινωνία των εκκλησιών, όταν κάποια μέλη θεωρούν τα άλλα ως "αναληθή, μη υγιή και ελλιπή".

Ο Δρ Visser' t Hooft έπειτα υπενθυμίζει ότι εκείνο που βοήθησε να ανοίξει ο δρόμος για πρόοδο ήταν μια παρέμβαση από τον π. Γεώργιο Φλορόφσκυ. Στον απολογισμό του, ο Visser' t Hooft αναφέρει:

«Στο σημείο αυτό ο π. Γεώργιος Φλορόφσκυ της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας της διασποράς μίλησε με βαθύ αίσθημα ευθύνης, κάνοντας εντυπωσιακή έκκληση στα υπόλοιπα μέλη της επιτροπής. Το ζήτημα, είτε, δεν είναι απλά η διατύπωση μερικών προτάσεων σε ένα κείμενο· εδώ πρόκειται για κάτι πολύ σημαντικότερο. Η εκκλησία του (η Ορθόδοξη) θεωρούσε τις άλλες εκκλησίες ως ουσιαστικά ελλιπείς. Εάν, όπως ήταν φυσικό, αυτή η παράδοση αντιπροσώπευσε μια άποψη πάρα πολύ δύσκολη για μερικούς, ίσως ήταν καιρός να διαχωρίσει τη θέση της. Στο Παγκόσμιο Συμβούλιο, Εκκλησιών αυτοί που εκπροσωπούσαν μια υψηλή εκκλησιολογία ήταν μειοψηφία, αλλά ήταν καλύτερο να ικανοποιηθεί μια τέτοια μειοψηφία».(5)

Μετά από αυτήν την φλογερή έκκληση που βρήκε απήχηση σε παρεμβάσεις από άλλα μέλη της επιτροπής, η αντίστοιχη πρόταση αναδιατυπώθηκε και υιοθετήθηκε ως εξής:

«Οι εκκλησίες-μέλη του Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών θεωρούν τη σχέση άλλων Εκκλησιών προς την Αγία, Καθολική Εκκλησία, την οποία ομολογούν τα Σύμβολα Πίστεως, ως υποκείμενο αμοιβαίας εξέτασης. Εντούτοις, το είναι μέλος δεν συνεπάγεται ότι έκαστη Εκκλησία ωφείλει να θεωρεί τις άλλες Εκκλησίες-μέλη ως Εκκλησίες με τη πλήρη και αληθινή έννοια της λέξης».(6)

Είναι ευρέως γνωστό ότι η αποκαλούμενη «Δήλωση του Τορόντου» έχει θεωρηθεί από τις Ορθόδοξες Εκκλησίες ως βασικός χάρτης για τη συνεχή συμμετοχή τους στο Συμβούλιο. Πρέπει να αναγνωριστεί συγχρόνως ότι η επέμβαση από τον π. Γεώργιο Florovsky και ο αντίκτυπός της αποτελούν μια από τις σημαντικές ορθόδοξες συνεισφορές στη ζωή του ΠΣΕ. Έχει επιτρέψει και έχει υποχρεώσει στο Παγκόσμιο Συμβούλιο να αγωνιστεί με τη θεμελιώδη "εκκλησιολογική πρόκληση" που είναι εγγραμμένη στο ίδιο το *raison d'être* του Συμβουλίου. Αυτό έχει αναγνωριστεί πιά πρόσφατα στην δήλωση πολιτικής "Προς μια κοινή κατανόηση και όραμα του Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών" (CUV) που λέει:

«Η ύπαρξη του Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών ως κοινωνίας των εκκλησιών θέτει έτσι στις εκκλησίες-μέλη της αυτό που το Οικουμενικό Πατριαρχείο έχει καλέσει "εκκλησιολογική πρόκληση": να διευκρινίσουν την έννοια και την έκταση της κοινωνίας που βιώνουν στο Συμβούλιο, καθώς επίσης και την εκκλησιολογική σημασία της κοινωνίας που είμαι ο σκοπός και στόχος του ΠΣΕ, αλλά όχι ακόμα μια δεδομένη πραγματικότητα».(7)

3. Η δεύτερη σημαντική ορθόδοξη συμβολή στην ανάπτυξη της αυτοσυνειδησίας του Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών έλαβε χώρα στα πλαίσια των συζητήσεων για την αναθεώρηση του άρθρου-βάσης του ΠΣΕ πριν από την Γ' Συνέλευση του Συμβουλίου στο Νέο Δελχί το 1961. Πάλι ο πρώτος Γενικός Γραμματέας του Συμβουλίου, ο Δρ Visser't Hooft, αποτελεί τον κύριο μάρτυρά μας για την εκτίμηση της ορθόδοξης συμβολής. Σε ένα άρθρο του με τίτλο "The Basis: Its History and Significance" (Το άρθρο-βάση: Η ιστορία και η σημασία του), στο περιοδικό *Ecumenical Review* το 1985, ο Δρ Visser't Hooft υπενθύμισε την προέλευση του άρθρου-βάση, καθώς επίσης και τις συζητήσεις μετά από την Α' Συνέλευση στο Άμστερνταμ, όπου η αρχική διατύπωση του άρθρου-βάση υιοθετήθηκε ως τμήμα του κατασταστικού του ΠΣΕ. Μεταξύ των προτάσεων να επεκταθεί το άρθρο-βάση ήταν επίσης το αίτημα να περιληφθεί σ' αυτό μια ρητή αναφορά στην Αγία Τριάδα. Αυτή η απαίτηση είχε προέλθει ειδικά από τις Ανατολικές Ορθόδοξες Εκκλησίες. Ο Δρ Visser't Hooft θυμάται:

«Κατ' αρχάς δεν ήταν σαφές με ποιο τρόπο η τριαδολογική διάσταση επρόκειτο να ενσωματωθεί. Αλλά, σε ένα αξέχαστο πρόγευμα στο Λένινγκραντ κατά τη διάρκεια της επίσκεψης αντιπροσωπείας του Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών στην ΕΣΣΔ το 1959, οι ρώσοι και οι ελληνες Ορθόδοξοι που συμμετείχαν σ' αυτήν κατέστησαν σαφές ότι δεν θεωρούσαν απαραίτητο ότι το άρθρο-βάση έπρεπε να περιέχει μια περιγραφή της

Αγίας Τριάδας, αλλά ότι έπρεπε να τεθεί η χριστοκεντρική διατύπωση σε τριαδολογική βάση. Έτσι πήρα τον κατάλογο με το μενού του πρωϊνού και έγραψα σε αυτόν το δοξολογικό τύπο: «προς δόξαν του ενός Θεού, Πατρός, Υιού και Αγίου Πνεύματος». Αυτό αποδείχθηκε ότι ήταν αποδεκτό από όλους όσοι ήταν παρόντες».
(8)

Αυτή η διεύρυνση της αρχικής βάσης του ΠΣΕ με την προσθήκη μιας τριαδολογικής δοξολογικής κατάληξης δεν ήταν ενάντια στον χριστοκεντρικό προσανατολισμό της του άρθρου-βάση, το οποίο αποδέχονταν πλήρως οι Ορθόδοξες εκκλησίες. Αλλά με την διατύπωση της ομολογίας «του Κυρίου Ιησού Χριστού ως Θεού και Λυτρωτή» σε τριαδολογική βάση, η συνέλευση θέλησε να βεβαιώσει την πληρότητα της αποστολικής παράδοσης. Μια αναπτυσσόμενη έκθεση αυτής της τριαδολογικής προσέγγισης βρίσκουμε στην ομιλία του καθ. Νίκου Νησιώτη στην ολομέλεια της Συνέλευσης με θέμα «Η μαρτυρία και η υπηρεσία της Ανατολικής Ορθοδοξίας στη Μία Αδιαίρετη Εκκλησία». Ο Νησιώτης δήλωνε: «Η ενότητα μεταξύ των ατόμων στην εκκλησία είναι το αποτέλεσμα, η αντανάκλαση του γεγονότος της ένωσης του Πατέρα με το Χριστό δια του Αγίου Πνεύματος που πραγματοποιείται στην ιστορική εκκλησία την ημέρα της Πεντηκοστής».(9) Η παρουσίαση του Νησιώτη - η πρώτη από Ορθόδοξο θεολόγο σε Συνέλευση του ΠΣΕ - σηματοδοτεί την επίσημη έναρξη της αποφασιστικής επίδρασης των Ορθοδόξων στην οικουμενική σκέψη, που υπογραμμίζεται στο Νέο Δελχί με την είσοδο της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας ως μέλους του ΠΣΕ.

4. Η συνέλευση του Νέου Δελχί χαρακτηρίζει την έναρξη μιας νέας φάσης στην ορθόδοξη συμμετοχή στο ΠΣΕ με την είσοδο της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας και στη συνέχεια των υπόλοιπων Ανατολικών Ορθοδόξων Εκκλησιών της Κεντρικής και Ανατολικής Ευρώπης. Αναγνωρίζοντας την κεντρική σημασία που αποδίδει η ορθόδοξη παράδοση στη συνοδική διαδικασία στην Εκκλησία των πρώτων αιώνων, η Συνέλευση πρότεινε να αναληφθεί μια μελέτη των συνόδων της πρώτης εκκλησίας και της σημασίας τους για την οικουμενική κίνηση. Η μελέτη εμπιστεύτηκε στην Επιτροπή «Πίστη και Τάξη», που κίνησε τη διαδικασία μελέτης το 1964 και υπέβαλε έκθεση στη συνεδρίαση της επιτροπής στο Μπρίστολ σε 1967. Ήδη πριν από αυτή την ειδική μελέτη, η Επιτροπή «Πίστη και Τάξη» μετά τη Συνέλευση του Νέου Δελχί είχε στρέψει την προσοχή της σε μια νέα μελέτη της Πατερικής περιόδου. Συστήθηκε μια ομάδα μελέτης το 1962 που αποφάσισε να δώσει ιδιαίτερη προσοχή στο κείμενο του Μεγάλου Βασιλείου για το Άγιο Πνεύμα. Κατά την παρουσίαση της έκθεσής στην Επιτροπή «Πίστη και Τάξη» στο Μπρίστολ το 1967, η ομάδα εργασίας ανέφερε στην εισαγωγή της:

«Όλες οι εκκλησίες μοιράζονται το κοινό θεμέλιο των Πατέρων. Αλλά δεν έχουν την ίδια αυθεντία σε όλες τις εκκλησίες, και η πατερική μελέτη συνεχίζεται με διάφορες μεθόδους και με άνιση ένταση. Επομένως είναι ύψιστης σπουδαιότητας για την περαιτέρω εξέλιξη της οικουμενικής κίνησης αν φτάσουμε σε μια κοινή κατανόηση των Πατέρων. Το πρόβλημα εμφανίστηκε νωρίς στην οικουμενική κίνηση. Η επείγουσα ανάγκη της, εντούτοις, έγινε ιδιαίτερα σαφής από τη στιγμή που η οικογένεια των Ορθοδόξων Εκκλησιών άρχισε να συμμετέχει πλήρως στο Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών... Λαμβάνοντας υπόψη την ειδική σημασία του προβλήματος για τις σχέσεις μεταξύ των Ορθοδόξων και δυτικών εκκλησιών-μελών, η ομάδα θα αποτελείται από ίσο αριθμό συμμετεχόντων από την Ανατολή και τη Δύση».(10)

Η έκθεση, εκτός από την ειδική ερμηνεία του έργου του Μ. Βασιλείου για το Άγιο Πνεύμα, εξετάζει τη σημασία των πατερικών σπουδών για τις οικουμενικές συζητήσεις και απεικονίζει στη σημασία και το μήνυμα των πατερικών κειμένων για σήμερα. Δυστυχώς, αυτή η δημιουργική οικουμενική προσέγγιση για κοινή μελέτη της πατερικής περιόδου δεν είχε συνέχεια στις εργασίες της Επιτροπής «Πίστη και Τάξη».

Εντούτοις, όπως επισημάνθηκε παραπάνω, μια παράλληλη μελέτη αναλήφθηκε από την επιτροπή κατά τη διάρκεια της ίδιας περιόδου για τη «Σημασία της συνοδικής διαδικασίας στην αρχαία Εκκλησία για την Οικουμενική Κίνηση». Η σπουδαιότητα αυτής της μελέτης έγκειται στο γεγονός ότι εισήγαγε την έννοια της «συνοδικότητας» στις οικουμενικές συζητήσεις και ερεύνησε ειδικότερα τη σημασία της συνοδικότητας για την ενότητα της Εκκλησίας. Η έκθεση εξηγεί:

«Εάν πρόκειται σωστά να κατανοήσουμε τη σημασία των Συνόδων για τη ζωή της εκκλησίας, είναι σοφό να ξεκινήσουμε με τη γενική έννοια της συνοδικότητας. Με τον όρο «συνοδικότητα» εννοούμε το γεγονός ότι η Εκκλησία σε όλους τους χρόνους χρειάζεται τις συνελεύσεις για να την αντιπροσωπεύουν και έχει αισθανθεί στην πραγματικότητα αυτήν την ανάγκη. Αυτές οι συνελεύσεις μπορούν να διαφέρουν πολύ μεταξύ τους, εντούτοις, η συνοδικότητα, η ανάγκη να πραγματοποιούνται, αποτελεί σταθερή δομή της Εκκλησίας, μια διάσταση που ανήκει στη φύση της. Δεδομένου ότι η ίδια η Εκκλησία είναι «μια σύναξη» και εμφανίζεται ως σύναξη και στη λατρεία και σε πολλές άλλες εκφράσεις της ζωής της, για το λόγο αυτό χρειάζεται και σε

τοπικές και σε οποιοδήποτε άλλο επίπεδο αντιπροσωπευτικές συνελεύσεις προκειμένου να απαντήσει στα ερωτήματα που αντιμετωπίζει».(11)

Η έκθεση υπογραμμίζει τη στενή σχέση μεταξύ της συνοδικής διαδικασίας και της ενότητας της Εκκλησίας, τονίζοντας το γεγονός ότι όλες οι Σύνοδοι θεμελιώνονταν στην ευχαριστιακή ζωή της Εκκλησίας και είχαν σκοπό να ενισχύσουν τη ζωή της Εκκλησίας ως ευχαριστιακής σύναξης. Αν και αναγνωρίζεται το γεγονός ότι οι σύγχρονες σύνοδοι των εκκλησιών, οι οποίες αποτελούνται από μέλη που δεν ζουν σε ευχαριστιακή κοινωνία μεταξύ τους, και ως εκ τούτου δεν μπορούν ουσιαστικά να χαρακτηρίζονται ως σύνοδοι, εντούτοις η επιτροπή ήταν πεπεισμένη ότι μπορούν «να συμβάλουν στη δημιουργία των όρων που θα επιτρέψουν σε όλες τις εκκλησίες να συμμετέχουν σε μια αληθινά οικουμενική σύνοδο».(12)

Αυτή η μελέτη, που συνεχίστηκε αργότερα με μια επόμενη μελέτη για τη «Σύνοδο της Χαλκηδόνας και της σημασίας της για την Οικουμενική Κίνηση», έγινε πηγή έμπνευσης για την εκτεταμένη και σημαίνουσα οικουμενική συζήτηση σχετικά με τη συνοδικότητα και την προοπτική «μιας πραγματικά καθολικής συνόδου», αρχίζοντας με τις αναφορές στην έκθεση στη Συνέλευση της Ουψάλας το 1968 σχετικά με το «Άγιο Πνεύμα και την καθολικότητα της Εκκλησίας», περνώντας στο κείμενο της Επιτροπής «Πίστη και Τάξη» από τη συνεδρίασή της στη Λουβαίν το 1971 για τη «Συνοδικότητα και το μέλλον της Οικουμενικής Κίνησης», και φτάνοντας ως και την περιγραφή από τη Συνέλευση του Ναϊρόμπι το 1975 της ενότητας της εκκλησίας ως «συνοδικής κοινωνίας τοπικών εκκλησιών αληθινά ενωμένων». Αν και αυτή η οικουμενική συζήτηση κινείται αρκετά πέρα από την ορθόδοξη κατανόηση της συνοδικότητας και της θεμελιώδους σημασίας των πρώτων οικουμενικών συνόδων, πρέπει να αναγνωριστεί ως μια από τις σημαντικές ορθόδοξες συνεισφορές στο ΠΣΕ το ότι η συνοδικότητα έχει αναγνωριστεί και πάλι ως θεμελιώδης διάσταση για την κατανόηση της εκκλησίας.

5. Στα χρόνια που προηγήθηκαν της Συνέλευσης της Ουψάλας το 1968, οι συζητήσεις στο Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών άρχισαν να ανταποκρίνονται όλο και περισσότερο στα θέματα που απασχολούσαν τον κόσμο και που χαρακτηρίζονται από τις προσπάθειες για τη δικαιοσύνη και την απελευθέρωση. Επίσης η αναζήτηση της ενότητας της εκκλησίας τοποθετήθηκε στο ευρύτερο πλαίσιο της αναζήτησης για την ενότητα της ανθρωπότητας. Στα μηνύματά τους, με αφορμή την 25η επετείου του ΠΣΕ το 1973, το Οικουμενικό Πατριαρχείο και η Ρωσική Ορθόδοξη Εκκλησία εξέφρασαν την ανησυχία τους για αυτόν τον νέο προσανατολισμό στις εργασίες του ΠΣΕ.(13) Οι Πρόεδροι του ΠΣΕ διατύπωσαν λεπτομερείς απαντήσεις σ' αυτά τα μηνύματα και πήραν πρωτοβουλίες να ενισχύσουν τη συμμετοχή των Ορθόδοξων εκκλησιών και τη συμβολή τους στα προγράμματα του ΠΣΕ. Μόνο στην περίοδο μεταξύ των Συνελεύσεων του Ναϊρόμπι και του Βανκούβερ, δώδεκα συνδιασκέψεις με Ορθόδοξους θεολόγους οργανώθηκαν από την Ορθόδοξη Ομάδα Εργασίας (Orthodox Task Force) του ΠΣΕ ή σε συνεργασία μ' αυτήν, και από διάφορες υπομονάδες, ιδιαίτερα την Επιτροπή για την Παγκόσμια Ιεραποστολή και τον Ευαγγελισμό, πάνω σε ποικίλα θεολογικά, ιεραποστολικά και κοινωνικά ζητήματα, που συμπεριλαμβάνονταν στην ημερήσια διάταξη του ΠΣΕ κατά τη διάρκεια εκείνης της περιόδου. Ο π. Γεώργιος Τσέτσης, πρόεδρος της Ορθόδοξης Ομάδας Εργασίας, που εξέδωσε έναν τόμο με τις εκθέσεις αυτών των διαβουλεύσεων, αναφέρει στην εισαγωγή του:

«Αυτές οι συναντήσεις κατέστησαν δυνατό για έναν εντυπωσιακό αριθμό Ορθόδοξων επισκόπων, ιερέων, θεολόγων, κοινωνιολόγων και εκπαιδευτικών να συναντηθούν σε προσευχή και περισυλλογή και να προσπαθήσουν να ανταποκριθούν στις προκλήσεις και τα ερωτήματα που τέθηκαν στην Ορθόδοξη Εκκλησία από τις εξελίξεις στον κόσμο και την οικουμενική κίνηση. Αν και τα συμπεράσματα αυτών των συνδιασκέψεων δεν αντιπροσωπεύουν την επίσημη θέση των Ορθόδοξων εκκλησιών, εντούτοις δείχνουν τις νέες εκφράσεις της Ορθόδοξης παράδοσης μέσα σε ένα οικουμενικό πλαίσιο και δείχνουν τις νέες τάσεις και τις εξελίξεις μέσα στην Ορθόδοξη θεολογική σκέψη».(14)

Κάθε μια από αυτές τις συνδιασκέψεις αποτελεί μια σημαντική ορθόδοξη συμβολή στην εργασία του ΠΣΕ. Δεν έχουν όλες τους ασκήσει μόνιμη επιρροή· η διανομή και η απάντηση σε αυτές τις σκέψεις εντός των ίδιων των Ορθόδοξων Εκκλησιών για τις περισσότερες από αυτές υπήρξε και παραμένει περιορισμένη. Μερικές από αυτές, εντούτοις, έχουν συνεχίσει να επηρεάζουν τον οικουμενικό διάλογο, όπως θα παρουσιάσω λεπτομερέστερα στη συνέχεια, κυρίως όσον αφορά δύο σημαντικά ζητήματα. Σε αυτό το σημείο, θα πρέπει να επιστήσω την προσοχή ειδικότερα στην πανορθόδοξη συνδιάσκεψη στο New Valamo για την «Οικουμενική φύση της ορθόδοξης μαρτυρίας».(15) Σύμφωνα με την έκθεση, ο σκοπός της συνδιάσκεψης ήταν να απαντήσει σε ορισμένες οικουμενικές προτεραιότητες που είχαν προκύψει από την Ε' Συνέλευση του ΠΣΕ στο Ναϊρόμπι και να προσκομίσει ορισμένες ορθόδοξες ιδέες αναφορικά με τα θέματα και τα προγράμματα που έχουν επιπτώσεις στη ζωή και τις δραστηριότητες και του ΠΣΕ και των ίδιων των

εκκλησιών. Η συνδιάσκεψη εξέτασε τρία συγκεκριμένα θέματα της σύγχρονης οικουμενικής ημερήσιας διάταξης, δηλαδή: «την τοπική εκκλησία», «τη διακήρυξη και η διατύπωση της πίστης μας», και «την ευθύνη των εκκλησιών για τον κόσμο σήμερα». Η σημαντικότερη συμβολή των διασκέψεων αυτών ήταν να φέρει πλήρως στο προσκήνιο την ευχαριστιακή εκκλησιολογία που θεωρείται κέντρο της ορθόδοξης μαρτυρίας. Η έκθεση αναφέρει:

«Οι Ορθόδοξοι κατανοούν την Εκκλησία υπό το φως της Ευχαριστίας. Ολόκληρη η ζωή της Εκκλησίας, ο λόγος και τα μυστήρια, απορρέουν από τη Θεία Ευχαριστία και βρίσκουν την εκπλήρωσή τους σ' αυτήν. Κατά συνέπεια η Ευχαριστία είναι όχι μόνο ένα "μυστήριο" αλλά το μεγάλο μυστήριο της συμμετοχής μας στη ζωή της Αγίας Τριάδος, η ανακεφαλαίωση ολόκληρης της ιστορίας της σωτηρίας εν Χριστώ, και πρόγευση της ερχόμενης βασιλείας. Στην Ευχαριστία, επομένως, η Εκκλησία τοποθετείται στο κέντρο της ιστορίας, καθαγιάζοντας και μετασχηματίζοντας τον κόσμο, όντας μια νέα δημιουργία, που δημιουργεί έναν νέο τρόπο ζωής. Συγχρόνως, τοποθετείται στο τέλος της ιστορίας ως σημείο της Βασιλείας, που κρίνει τον κόσμο λαμβάνοντας υπόψη την εσχατολογική πραγματικότητα, της οποίας η Ευχαριστία είναι μια εκδήλωση».(16)

Η πρακτική της οργάνωσης ειδικών ορθόδοξων συνδιασκέψεων για τα ιδιαίτερα ζητήματα που απασχολούσαν τον οικουμενικό διάλογο συνεχίστηκαν και μετά τη Συνέλευση του Βανκούβερ. Ο τόμος που εκδόθηκε από τον Μητροπολίτη Γεννάδιο Λυμούρη περιλαμβάνει δέκα περαιτέρω εκθέσεις διορθόδοξων διασκέψεων για την περίοδο μέχρι τη Συνέλευση στην Καμπέρρα το 1991.

6. Αυτό οδηγεί τη θεώρησή μου στο σημείο, όπου γίνεται εμφανέστερα ορατή, από ορθόδοξη σκοπιά, η σημαντική συμβολή των Ορθόδοξων Εκκλησιών: στα αποκαλούμενα κείμενα της Λίμα, δηλ. τα κείμενα σύγκλισης σχετικά με το Βάπτισμα, την Ευχαριστία και την Ιερωσύνη. Ήδη το 1967, η Επιτροπή «Πίστη και Τάξη» του ΠΣΕ είχε αρχίσει μια διαδικασία συλλογής των αναδυόμενων συμφωνιών σε αυτές τις κεντρικές πτυχές της ζωής της Εκκλησίας. Τα αρχικά σχέδια κειμένου κυκλοφόρησαν στις εκκλησίες για σχολιασμό μετά από τη συνεδρίαση της Επιτροπής το 1974. Στη συνέλευση του Ναϊρόμπι το 1975, ο καθ. Νίκος Νησιώτης εκλέχτηκε πρόεδρος της Επιτροπής «Πίστη και Τάξη». Υπό την ηγεσία του η αναθεώρηση και η τελική διατύπωση των τριών κειμένων σύγκλισης προχώρησαν μέχρι το σημείο που η Επιτροπή «Πίστη και Τάξη» στη συνεδρίασή της στη Λίμα το 1982 ήταν σε θέση να δηλώσει, ότι αυτά τα κείμενα είχαν φθάσει σε τέτοιο επίπεδο ωριμότητας, που θα μπορούσαν να αποσταλούν στις εκκλησίες με αίτημα μια επίσημη απάντηση στο υψηλότερο δυνατό επίπεδο.

Θα υπερέβαινε τα όρια αυτής της διάλεξης μια λεπτομερής εξέταση αυτών των κειμένων και επισήμανση της ορθόδοξης επιρροής, και ειδικότερα της πατερικής παράδοσης στη διατύπωσή τους. Δεν υπάρχει, εντούτοις, αμφιβολία για την αποφασιστική επιρροή της ορθόδοξης σκέψης και στα τρία κείμενα, ιδιαίτερα από την άποψη της έμφασης στο ρόλο του Αγίου Πνεύματος τόσο στο Βάπτισμα, όσο και στην Ευχαριστία (επίκλησις) και στην εκκλησιολογική και εσχατολογική διάσταση του Βαπτίσματος και της Ευχαριστίας.

Η μεγάλη σημασία που αποδίδεται στα κείμενα της Λίμα από τις Ορθόδοξες Εκκλησίες έχει υπογραμμιστεί στην έκθεση ενός διορθόδοξου συμποσίου για το BEM, που οργανώθηκε στη Βοστώνη το 1985. Η έκθεση αυτού του συμποσίου έχει να πει το εξής:

«Φαίνεται σε μας ότι εμείς, ως Ορθόδοξοι, πρέπει να χαιρετίσουμε το κείμενο της Λίμα ως εμπειρία ενός νέου σταδίου στην ιστορία της οικουμενικής κίνησης. Μετά από αιώνες αποξένωσης, εχθρότητας και αμοιβαίας άγνοιας, οι διηρημένοι Χριστιανοί επιδιώκουν να διαλεχθούν για τις ουσιαστικές πτυχές της εκκλησιακής ζωής, δηλαδή το Βάπτισμα, την Ευχαριστία και την Ιερωσύνη. Αυτή η διαδικασία είναι μοναδική από την άποψη της ευρείας απήχησης που έχει το κείμενο της Λίμα σε όλες τις εκκλησίες. Χαιρετίζουμε το γεγονός ότι οι Ορθόδοξοι θεολόγοι έχουν διαδραματίσει σημαντικό ρόλο στη διατύπωση του παρόντος κειμένου. Γενικά θεωρούμε το BEM ως αξιόλογο οικουμενικό κείμενο δογματικής σύγκλισης. Πρέπει, επομένως, να συστηθεί ιδιαίτέρως για τη σοβαρή προσπάθειά του να φέρει στο φως και να εκφράσει σήμερα «την πίστη της εκκλησίας δια μέσου των αιώνων».

Η έκθεση αναγνωρίζει ότι σε πολλά τμήματα η πίστη της Εκκλησίας εκφράζεται σαφώς βάσει της παραδοσιακής βιβλικής και πατερικής θεολογίας. Σε άλλα τμήματα υπάρχουν διατυπώσεις, που οι Ορθόδοξοι δεν μπορούν να δεχτούν. Αλλά ενώ ορισμένοι όροι δεν είναι συνηθισμένοι στους Ορθόδοξους, μπορούν εντούτοις να ανακαλύψουν σε πολλές περιπτώσεις σημασίες που είναι στην πραγματικότητα κοντά στην παραδοσιακή πίστη. Η έκθεση επομένως θεωρεί ότι οι Ορθόδοξες Εκκλησίες πρέπει να απαντήσουν σε

αυτά τα κείμενα:

«επειδή εδώ πρόκειται για ένα θέμα πίστης - και ήταν η επιμονή των Ορθόδοξων Εκκλησιών για αρκετό καιρό ότι το Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών έπρεπε να στρέψει την προσοχή του ειδικά στα θέματα της πίστης και της ενότητας, (και) επειδή οι Ορθόδοξοι έχουν συμμετάσχει πλήρως κατά την προετοιμασία του κειμένου από την αρχή και έχουν ουσιαστικά συμβάλει σε αυτό».(17).

Τα κείμενα της Λίμα, και ειδικότερα το κείμενο για την Ευχαριστία, είχαν μια αποφασιστική επιρροή στη συνέλευση του ΠΣΕ στο Βανκούβερ το 1983. Εδώ ήταν που χρησιμοποιήθηκε η αποκαλούμενη "λειτουργία της Λίμα" για πρώτη φορά ως Ευχαριστιακή λειτουργία με πρωτοστασία του Αρχιεπισκόπου του Καντέρμπουρυ, γεγονός που χαιρέτιστηκε εκείνη την εποχή από πολλούς Ορθόδοξους συνέδρους, επειδή φανέρωσε την κεντρική σημασία του εορτασμού της Ευχαριστίας στη ζωή της Εκκλησίας. Ο Πρωτοπρεσβύτερος Vitaly Bogonoy της Ρωσικής Ορθόδοξης Εκκλησίας έκανε μια ομιλία με το υπομέρους θέμα «Ζωή εν ενότητα», στην οποία ανέπτυξε τη σημασία της Ευχαριστίας για την πίστη, την αυτοσυνειδησία, τη συλλογική ζωή και την κοινωνική μαρτυρία της Εκκλησίας. Στην ίδια συνεδρία, μια μελέτη για τη διάσημη εικόνα της Αγίας Τριάδας του 15ου αιώνα του Andrei Rubllov έδωσε ιδιαίτερη έμφαση στην Ευχαριστία ως σύμβολο της θείας κοινωνίας. Η ομάδα ζητημάτων σχετικά με τη «λήψη μέτρων προς την ενότητα» αναφέρθηκε συγκεκριμένα στα κείμενα της Λίμα, δίνοντας έμφαση στη σημασία τους για την κατανόηση της ενότητας της Εκκλησίας.

«Η ειρήνη και η δικαιοσύνη αφ' ενός, το Βάπτισμα, η Ευχαριστία και η Ιερωσύνη αφ' ετέρου, αξιώνουν την προσοχή μας. Είναι αδιαχώριστα. Πράγματι η πτυχή της χριστιανικής ενότητας, που είναι η πιό εντυπωσιακή σε μας εδώ στο Βανκούβερ, είναι αυτή ενός ευχαριστιακού οράματος. Ο Χριστός - η ζωή του κόσμου - ενώνει τον ουρανό και τη γη, το Θεό και τον κόσμο, πνευματικά και κοσμικά. Το σώμα και το αίμα του, που εκφράζουν τα στοιχεία του άρτου και του οίνου, ενσωματώνουν τη λειτουργία και τη διακονία, το κήρυγμα και τις πράξεις θεραπείας... Το ευχαριστιακό όραμά μας καλύπτει έτσι ολόκληρη την πραγματικότητα της χριστιανικής λατρείας, ζωής και μαρτυρίας, και αναμένεται - όταν κανείς το ανακαλύψει πραγματικά - να ρίξει νέο φως στη χριστιανική ενότητα με τον πλήρη πλούτο της ποικιλομορφίας της».(18).

7. Έχω επισημάνει πιο πάνω ότι η ορθόδοξη συμβολή είχε γίνει ιδιαίτερα αισθητή σε δύο τομείς κεντρικού προβληματισμού στο έργο του Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών, δηλαδή στην κατανόηση της ιεραποστολικής κλήσης της Εκκλησίας, καθώς επίσης και στην κατανόηση της διακονίας της. Στην πρώτη από τις δύο αυτές περιοχές ιδιαίτερη προσοχή δόθηκε στην ορθόδοξη συμβολή με την ίδρυση στην ομάδα προσωπικού της Επιτροπής του Συμβουλίου για την Παγκόσμια Ιεραποστολή και τον Ευαγγελισμό (CWME) μιας θέσης για την έρευνα και των σχέσεων με τις Ορθόδοξες εκκλησίες. Και οι τέσσερις Ορθόδοξοι θεολόγοι που υπηρέτησαν σ' αυτήν την θέση μέχρι τώρα έχουν σημαντικές συνεισφορές στην εργασία του Συμβουλίου συνολικά και ιδιαίτερα στον τομέα της ιεραποστολής και του ευαγγελισμού. Αυτό ισχύει ιδιαίτερα για τον καθ. Ion Bria που υπηρέτησε σ' αυτήν την θέση για σχεδόν δέκα χρόνια από το 1973. Ήταν μέ δική του πρωτοβουλία που ένας μεγάλος αριθμός εξειδικευμένων διασκέψεων στην ιεραποστολική μαρτυρία των Ορθόδοξων εκκλησιών οργανώθηκε από το Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών. Μια από τις πρώτες αυτές διασκέψεις πραγματοποιήθηκε στο Etchmiadzin της Αρμενίας το 1975, λίγο πριν από τη Συνέλευση του Ναϊρόμπι, με θέμα «Η Ομολογία του Χριστού μέσω της λειτουργικής ζωής της Εκκλησίας σήμερα». Η διάσκεψη υπογράμμισε στην έκθεσή της ότι ο λειτουργικός εορτασμός στην Εκκλησία πρέπει να συνεχίζεται στη ζωή των πιστών σε όλες τις διαστάσεις της. Ο καθ. Bria ανέπτυξε περαιτέρω αυτές τις απόψεις και θέσεις σε ένα περίφημο άρθρο με τον τίτλο «Η Λειτουργία μετά τη Λειτουργία», που δημοσιεύτηκε το 1978(19). Ο Bria ξεκινάει από την ιδιαίτερη έμφαση που δίνεται από την Ορθόδοξη Εκκλησία στην ευχαριστιακή κατανόηση της Εκκλησίας. Εντούτοις, η Θεία Ευχαριστία δεν μπορεί να γίνει κατανοητή ως αυτόνομη λειτουργική πράξη, αλλά αποτελεί διακονία για την οικοδόμηση του ενός σώματος του Χριστού. Σύμφωνα με τον Bria, υπάρχει μια διπλή κίνηση στην λειτουργία: αφ' ενός μια σύναξη του λαού του Θεού, και αφ' ετέρου μια αποστολή των μελών της Εκκλησίας για αυθεντική μαρτυρία στον κόσμο. Η αποστολή της Εκκλησίας, υποστηρίζει, στηρίζεται επάνω «στην ακτινοβολούσα και μεταμορφωτική δύναμη της λειτουργίας». Ήταν επομένως πεπεισμένος ότι η λειτουργία αποτελεί μια μόνιμη ιεραποστολική ώθηση που καθορίζει την ευαγγελιστική μαρτυρία του κάθε Χριστιανού.

Εξηγεί στη συνέχεια αυτή την έννοια της «λειτουργίας μετά τη λειτουργία» που, σύμφωνα με τον Bria, πρέπει να περιλαμβάνει τα ακόλουθα στοιχεία:

· μια συνεχή επαναβεβαίωση της αληθινής χριστιανικής ταυτότητας.

· διευρύνση του χώρου για τη μαρτυρία με τη δημιουργία ενός νέου χριστιανικού περιβάλλοντος στην οικογένεια, την κοινωνία, το γραφείο, το εργοστάσιο, κ.λπ.

· ένα άνοιγμα της χριστιανικής ζωής που καλλιεργείται από τη λειτουργία για τη δημόσια και πολιτική σφαίρα. «Η εκκλησία πρέπει να αγωνίζεται για την εκπλήρωση της δικαιοσύνης και της ελευθερίας εκείνης που υποσχέθηκε ο Θεός σε όλους τους ανθρώπους. Πρέπει να δίνει συνεχώς λόγο για το αν και πώς η Βασιλεία του Θεού βρίσκεται ή όχι εντός της. Πρέπει να αναρωτιέται κατά πόσον ο συντηρητισμός της λατρείας μπορεί να εμφανιστεί ότι υποστηρίζει την παραβίαση των ανθρωπίνων δικαιωμάτων μέσα και έξω από τη χριστιανική κοινότητα».(20).

· να εφοδιάσει τα μέλη της Εκκλησίας για να γίνουν οικοδόμοι της αληθινής κοινότητας. Ο Βρια υπενθυμίζει την έμφαση του Αγίου Ιωάννη του Χρυσοστόμου στο 'μυστήριο του αδελφού', δηλ. "η πνευματική θυσία, η φιλανθρωπία και η υπηρεσία που οι Χριστιανοί πρέπει να προσφέρουν έξω από τη λατρεία, στα δημόσια μέρη, στο βωμό της καρδιάς του γείτονά τους".(21).

Αυτό το σύντομο άρθρο που, σχεδόν είκοσι έτη αργότερα, αναπτύχθηκε σε ένα μικρό βιβλίο για την αποστολή και τη μαρτυρία από μια ορθόδοξη προοπτική(22), είχε μια βαθιά επιρροή όχι μόνο στις Ορθόδοξες εκκλησίες, αλλά στην ευρύτερη οικουμενική συζήτηση με την υπογράμμιση της εσωτερικής ενότητας μεταξύ λειτουργίας, ιεραποστολής, μαρτυρίας και κοινωνικής διακονίας της εκκλησίας. Ο Βρια ολοκληρώνει το άρθρο του με το ρητό: «Έτσι, μέσω της λειτουργίας μετά τη λειτουργία, η εκκλησία, μαρτυρώντας την κοσμική διάσταση του γεγονότος της σωτηρίας, βάζει σε εφαρμογή, καθημερινά και υπαρκτά, την ιεραποστολική κλήση της».(23).

8. Η δεύτερη περιοχή, όπου η ορθόδοξη συμβολή ήταν ιδιαίτερα σημαντική, αφορά στην προσπάθεια να αναπτυχθεί μια βαθύτερη θεολογική κατανόηση της διακονίας των εκκλησιών. Ο π. Γεώργιος Τσέτσης, τότε αναπληρωτής διευθυντής της Επιτροπής του ΠΣΕ για την χριστιανική βοήθεια, τους πρόσφυγες και την αποστολή στον κόσμο, πήρε την πρωτοβουλία να προσκαλέσει τριάντα αντιπροσώπους των Ορθόδοξων εκκλησιών μελών του ΠΣΕ μια σύσκεψη στην Κρήτη για να εξετάσει "την Ορθόδοξη προσέγγιση στην διακονία».(24) Η βασική ομιλία σε αυτή τη συνδιάσκεψη δόθηκε από το Δρ Αλέξανδρο Παπαδερό υπό τον τίτλο «Λειτουργική διακονία».(25) Ο Παπαδερός αναφέρθηκε στην εκτίμηση που συναντάται σε διάφορες Ορθόδοξες δηλώσεις, ότι η οικουμενική κίνηση ήταν σε κρίση, και ότι ειδικότερα «οι οριζόντιες», δηλ. οι κοινωνικές και πολιτικές, δραστηριότητες του ΠΣΕ άρχιζαν να περιθωριοποιούν τις «κατακόρυφες», δηλ. εκκλησιακές και θεολογικές διαστάσεις του στόχου του. Αυτό το ερμηνεύει ως έκφραση της έλλειψης συμφωνίας μεταξύ των εκκλησιών διαφορετικών παράδοσεων για το πώς πρέπει να ανταποκριθούν στις προκλήσεις της σύγχρονης κοινωνίας.

«Λαμβάνοντας υπόψη τις πολιτιστικές διαφορές που υπάρχουν είναι αμφίβολο εάν η Ορθοδοξία είναι σε θέση σήμερα να προσφέρει μια ενιαία απάντηση στα σύγχρονα κοινωνικά ζητήματα. Το μόνο που μπορούμε να πούμε με σιγουριά είναι ότι ολόκληρο το σώμα της Ορθοδοξίας, αλλά και η ορθόδοξη κοινωνία που διαμορφώνεται και διατηρείται σε συνοχή ως ενιαία ενότητα ζωής και θεωρίας, το διαπερνά μια διαμορφωτική αρχή, που αποτελεί έναν ενοποιητικό παράγοντα».

Αυτή η επίσημη αρχή πιστεύει ότι είναι η «λειτουργική αρχή».

«Θα επιθυμούσα να διατηρήσω αυτήν την περιγραφή εδώ, πεπεισμένος ότι εκφράζω την πεμπτούσια της Ορθόδοξης αυτοσυνειδησίας, της ανθρωπότητας και του κόσμου... Πιστεύω ότι μπορούμε να χρησιμοποιήσουμε τον όρο 'λειτουργικό' για να παρουσιάσουμε γιατί και υπό ποία έννοια κάθε χριστιανική διακονία στον κόσμο, τον πολιτισμό, την πολιτική, τα ανθρώπινα όντα, πρέπει να είναι μια λειτουργική διακονία. Με τον όρο 'λειτουργία' δεν εννοώ απλά κάποια συγκεκριμένη τελετουργική πράξη αλλά έναν καθορισμένο τρόπο ζωής που, ενώ βεβαίως πηγάζει και επικεντρώνεται και στην Θεία Ευχαριστία, αγκαλιάζει ολόκληρη τη ζωή του ανθρώπινου προσώπου».(26).

Με αυτό φτάνει έπειτα στην κύρια θέση της ομιλίας του, απαντώντας άμεσα στην αίσθηση μιας κρίσης της οικουμενικής κίνησης:

«Στα πλαίσια της λειτουργικής κατανόησης της ανθρωπότητας, του κόσμου, της κοινωνίας και της ιστορίας, οποιαδήποτε διαίρεση μεταξύ κάθετης και οριζόντιας διάστασης είναι όχι μόνο παράλογη, αλλά πραγματικά αιρετική. Είναι εξίσου παράλογο και αιρετικό η διάκριση (από την άποψη του διαζυγίου) μεταξύ ιστορίας της σωτηρίας και παγκόσμιας ιστορίας, μεταξύ σταυρού και ανάστασης, μεταξύ θείας και ανθρώπινης φύσης του Χριστού ή της Εκκλησίας, ή μεταξύ πίστης και έργων. Είναι καιρός να σταματήσουμε τον παραγόμενο επί παραγγελία ενάντια σε άλλο! Αυτό είναι ένα παιχνίδι στο οποίο υπάρχουν μόνο ηττημένοι».(27)

Είναι προφανές ότι αυτή η έννοια της "λειτουργικής διακονίας" συσχετίζεται πολύ με την έννοια του Βρια της "λειτουργίας μετά τη λειτουργία", και υπάρχει μια απευθείας γραμμή που οδηγεί από αυτές τις ιδέες στη διατύπωση της συνέλευσης του Βανκούβερ όταν μίλησε για το "ευχαριστιακό όραμα". Ο Παπαδερός θεωρεί ότι αυτή η βασική αρχή της "λειτουργικής διακονίας" πηγάζει από τη μαρτυρία των Ελλήνων Πατέρων. Και με βάση τα στοιχεία αυτά αναπτύσσει έπειτα μια πολύ λεπτομερή έκθεση των μικρο-διαστατικών και μακρο-διαστατικών μορφών διακονίας. Εξηγεί τη μακρο-διαστατική διακονία σε τρεις κατευθύνσεις: «ως ανάπτυξη μιας κοινωνίας αλληλεγγύης· ως αποστολή με διακονική διάσταση· και ως δέσμευση για κοινωνική δικαιοσύνη και απελευθέρωση».(28) Κατ' αυτό τον τρόπο ο Παπαδερός πετυχαίνει να καταδείξει τη σημασία αυτών των ορθόδοξων εκτιμήσεων για τη διευκρίνιση των θεολογικών βάσεων της οικουμενικής διακονίας.

Η ίδια η συνδιάσκεψη έλαβε την ώθηση της βασικής ομιλίας όταν στο θεολογικό τμήμα της έκθεσής της λέει:

«Η χριστιανική διακονία απορρέει επίσης από τη θεία λειτουργία στην οποία οι προσφορές μας αγιάζονται από την προσφορά του Χριστού και απαιτούν την ενεργή συνεργεία μας με το Θεό και την άσκηση της ελεύθερης βούλησής μας, η οποία πηγάζει από την κοινή συμφωνία μας (Μθ 18:19). Η διακονία είναι επομένως μια έκφραση ενότητας της εκκλησίας ως σώματος Χριστού. Κάθε τοπική τέλεση της ευχαριστίας είναι πλήρης και καθολική, περιλαμβάνοντας το σύνολο της δημιουργίας, και προσφέρεται για τις υλικές και πνευματικές ανάγκες ολόκληρου του κόσμου. Η χριστιανική διακονία δεν είναι μια προαιρετική δράση, ένα καθήκον ή μια ηθική θέση σε σχέση με τους ενδεείς, επιπρόσθετη στην κοινότητά μας εν Χριστώ, αλλά μια αναπόφευκτη έκφραση εκείνης της κοινότητας, η οποία έχει την πηγή της στην ευχαριστιακή και λειτουργική ζωή της εκκλησίας. Είναι μια 'λειτουργία μετά τη λειτουργία', και είναι από αυτή την άποψη που η διακονία περιγράφεται ως κρίση στην ιστορία μας (Μτ 25:3146)».(29)

9. Με αυτό φτάνω στο τέλος της παρουσίασης των ιδιαίτερων πλαισίων στη ζωή του Παγκόσμιου Συμβουλίου, όπου η ορθόδοξη συμβολή εκδηλώθηκε εμφανώς και στα οποία έχει ασκήσει σημαντική επίδραση. Δεν υπάρχει αμφιβολία για μένα ότι η ενεργός παρουσία των Ορθόδοξων εκκλησιών στο Παγκόσμιο Συμβούλιο υπήρξε ουσιαστική στη διαμόρφωση της κατανόησης της κοινής οικουμενικής μας κλήσης. Κατ' επανάληψη, οι Ορθόδοξοι αντιπρόσωποι έχουν δηλώσει ότι ο κύριος σκοπός της παρουσίας τους στο Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών είναι να μαρτυρήσουν την αληθινή αποστολική παράδοση, όπως έχει παραληφθεί και διαβιβαστεί στην Μία, Αγία, Καθολική και Αποστολική Εκκλησία. Δεν συμμετέχουν προκειμένου να συζητηθεί η πίστη ή για να επιλύσουν τις συμφωνίες με τους αντιπροσώπους των εκκλησιών από άλλες παραδόσεις. Αυτό που έχω εκθέσει σε αυτήν την διάλεξη είναι διαφορετικά παραδείγματα για το πώς η μαρτυρία των Ορθόδοξων εκκλησιών έχει γίνει αποδεκτή και έχει διαμορφώσει την κατανόηση της οικουμενικής μας κλήσης. Έχει επίσης επιτρέψει στην Ορθόδοξη παράδοση να εμπλουτιστεί και να αρθρωθεί εκ νέου προκειμένου να απαντήσει στα σύγχρονα προβλήματα και προκλήσεις.

Η Ειδική Επιτροπή που δημιουργήθηκε στη Συνέλευση της Χαράρε έχει δώσει έμφαση στα κρίσιμα ερωτήματα που έχουν προκύψει σχετικά με τη θεολογική και ειδικότερα την εκκλησιολογική βάση της Ορθόδοξης συμμετοχής στη ζωή του ΠΣΕ. Η επιτροπή έχει προσπαθήσει να εξετάσει άλλη μια φορά τη βασική «εκκλησιολογική πρόκληση» που υποδηλώνεται από την Ορθόδοξη συμμετοχή στο ΠΣΕ. Αυτό διατυπώθηκε σαφώς κατά την διάρκεια της συζήτησης της Διακήρυξης του Τορόντο από τον π. Γεώργιο Φλωρόφσκυ και δεν φαίνεται να έχουμε κινηθεί πέρα από το σημείο της δήλωσης ενός ανοικτού ερωτήματος, για το οποίο μια αποδεκτή απάντηση ή λύση δεν έχει ακόμα βρεθεί.

Θα πρέπει να είμαστε ευγνώμονες στις Ορθόδοξες εκκλησίες τουλάχιστον για το γεγονός ότι συνέχισαν να επιμένουν ότι είναι κεντρικής σπουδαιότητας για το Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών να μελετήσει αυτό το ερώτημα. Η έκθεση της Ειδικής Επιτροπής αναφέρει: «Η συμμετοχή των εκκλησιών στο Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών συνεπάγεται αποδοχή της πρόκλησης να δώσουν λόγο η μία στην άλλη τί σημαίνει να είναι (κανείς) εκκλησία· να εξηγήσουν εννοούν με τον όρο 'ορατή ενότητα της Εκκλησίας'· και πώς οι εκκλησίες-μέλη κατανοούν τη φύση της ζωής και μαρτυρίας, που μοιράζονται πλέον μέσω της ιδιότητας

μέλους στο ΠΣΕ. Αυτό είναι το νόημα του ερωτήματος της σχέσης της Εκκλησίας με τις εκκλησίες» (§ 13). Και κάνοντας πιο έντονη αυτήν την πρόκληση η Ειδική Επιτροπή προσκαλεί τις δύο κύριες οικογένειες του Παγκόσμιου Συμβουλίου Εκκλησιών να θέσουν η μία στην άλλη τα ακόλουθα ερωτήματα: «στους ορθόδοξους: ‘Υπάρχει χώρος για άλλες εκκλησίες στην ορθόδοξη εκκλησιολογία; Πώς μπορεί να περιγραφεί αυτός ο χώρος και τα όριά του;’ Στις εκκλησίες της μεταρρύθμισης: “Με ποιόν τρόπο η εκκλησία σας αντιλαμβάνεται, διατηρεί και εκφράζει τη συμμετοχή της στη μια, αγία, καθολική και αποστολική εκκλησία;” (§ 16).

Ήδη στη Συνδιάσκεψη Ορθόδοξων και ΠΣΕ για την «Ορθόδοξη συμμετοχή στο Παγκόσμιο Συμβούλιο Εκκλησιών» στη Σόφια το 1981, οι Ορθόδοξοι αντιπρόσωποι πρότειναν ότι θα ήταν επιθυμητό να συμπεριληφθεί «στο άρθρο-βάση του Συμβουλίου ή τουλάχιστον στα κριτήρια για την αποδοχή των νέων μελών μια αναφορά στο βάπτισμα».(30). Η Ειδική Επιτροπή επιστρέφει σε αυτήν την πρόταση προσθέτοντας: «Η διερεύνηση αυτών των ερωτημάτων θα οδηγούσε σε μια μεγαλύτερη σαφήνεια σχετικά με το πώς οι εκκλησίες που ανήκουν στην αδελφότητα του ΠΣΕ σχετίζονται η μια με την άλλη και με το Παγκόσμιο Συμβούλιο. Τους προσκαλούσε επίσης να αναλογιστούν τις επιπτώσεις της συμπερίληψης του Βαπτίσματος στο όνομα του Πατρός, του Υιού και του Αγίου Πνεύματος, ως κριτηρίου για την ιδιότητα μέλους στο Συμβούλιο» (§ 17). Η Ειδική Επιτροπή προσδιορίζει στη συνέχεια διάφορα ζητήματα που θα πρέπει να διερευνηθούν περαιτέρω, θεωρώντας ότι η αντιμετώπιση αυτών των ζητημάτων θα ενίσχυε την Ορθόδοξη συμβολή στο ΠΣΕ.

Η Ειδική Επιτροπή και οι προτάσεις της μας έχουν οδηγήσει σε τέτοιο σημείο που η Ορθόδοξη συμβολή στη ζωή και τις εργασίες του ΠΣΕ μπορεί να αναπτυχθεί με νέους και εποικοδομητικούς τρόπους. Ελπίζω ότι θα επωφεληθούμε αυτής της ευκαιρίας και θα ενισχύσουμε έτσι τη συμμετοχή των Ορθόδοξων Εκκλησιών στην οικουμενική κίνηση και το ΠΣΕ.

(μετάφραση Αναστασία Π. Βασιλειάδου)

Σημειώσεις

- [1.](#) Αρχιεπισκόπου Ιακώβου, “The Contribution of Eastern Orthodoxy to the Ecumenical Movement,” στο Constantin G. Patelos (εκδ.), *The Orthodox Church in the Ecumenical Movement*, Geneva 1978, 209εξ.
- [2.](#) Fr Georges Florovsky, “The Orthodox Contribution to the Ecumenical Movement,” στο *Ecumenism I, A Doctrinal Approach*. Collected works, τομ. 13, Vaduz 1989, 160εξ.
- [3.](#) “The Ecumenical Nature of Orthodox Witness,” στο Gennadios Limouris (εκδ.), *Orthodox Visions on Ecumenism*, Γενεύη 1994, 68
- [4.](#) Η Ορθόδοξη Εκκλησία στην Οικουμενική Κίνηση, στο: ό.π. 112
- [5.](#) W.A. Visser 't Hooft, *The Genesis and Formation of the World Council of Churches*, Geneva 1982, 78εξ.
- [6.](#) Βλ. Visser 't Hooft, ο.π. Παράρτημα 5, IV.4
- [7.](#) *Towards a Common Understanding and Vision of the World Council of Churches. A Policy Statement*, Geneva 1997, para. 3.4; για το κείμενο συνολικά βλέπε επίσης το σημαντικό κείμενο του π. Vitaly Boronov, “The Ecclesiastical Significance of the WCC: The Legacy and Promise of Toronto,” στο: Gennadios Limouris (εκδ.), ό.π. 199εξ.
- [8.](#) W.A. Visser 't Hooft, “The Basis: Its History and Significance,” *The Ecumenical Review*, Vol. XXXVII, No. 2, April 1985, 173
- [9.](#) Nikos Nissiotis, “The Witness and the Service of Eastern Orthodoxy to the One Undivided Church,” στο: Constantin Patelos (εκδ.), *The Orthodox Church in the Ecumenical Movement*, Geneva 1978, 231εξ.

[10.](#) New Directions in Faith and Order, Bristol 1967, Geneva 1968, 41εξ.

[11.](#) “The Importance of the Conciliar Process in the Ancient Church for the Ecumenical Movement,” in: New Directions in Faith and Order, ό.π. 50

[12.](#) Ό.π. 58

[13.](#) Για το κείμενο των μηνυμάτων, βλ. Constantin Patelos (εκδ.), ό.π. 47εξ. και 57εξ.

[14.](#) Georges Tsetsis (εκδ.), Orthodox Thought. Reports of Orthodox Consultations organized by the World Council of Churches 1975-1982, Geneva 1983, 1

[15.](#) The New Valamo Consultation. The Ecumenical Nature of the Orthodox Witness, Geneva 1978

[16.](#) “The New Valamo Report,” ό.π. 17

[17.](#) “Report of an Inter-Orthodox Symposium ‘Baptism, Eucharist and Ministry’,” στο: Gennadios Limouris (εκδ.), ό.π. 106

[18.](#) Βλ. David Gill (εκδ.), Gathered for Life. Official Report of the Sixth Assembly of the World Council of Churches, Geneva 1983, 44εξ.

[19.](#) Ion Bria, “The Liturgy after the Liturgy,” in: Gennadios Limouris (εκδ.), ό.π. 216εξ.

[20.](#) Ion Bria, ό.π. 219.

[21.](#) ό.π. 219

[22.](#) Βλ. Ion Bria, The Liturgy after the Liturgy. Mission and Witness from an Orthodox Perspective, Geneva 1996.

[23.](#) Ό.π.

[24.](#) The Orthodox Approach to Diaconia. Consultation on Church and Service. Orthodox Academy of Crete, November 1978, Geneva 1980. Η έκθεση της συνδιάσκεψης ανατυπώθηκε και στο: Gennadios Limouris (εκδ.), ό.π. 70εξ.

[25.](#) Βλ. Alexandros Papaderos, “Liturgical Diaconia,” στο: An Orthodox Approach to Diaconia, ό.π. 17εξ.

[26.](#) Ό.π. 22

[27.](#) Ό.π. 23

[28.](#) Ό.π. 24

[29.](#) «Μια ορθόδοξη προσέγγιση της Διακονίας», ό.π. 11εξ.

[30.](#) “Orthodox Involvement in the World Council of Churches,” στο: Gennadios Limouris (εκδ.), ό.π. 91